

Љилјана В. Ђурић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет, Катедра за
романистику
ljiljana.djuric.55@gmail.com
0000-0002-1131-3200

Прегледни рад
УДК 81'243:373.2-057.874
УДК 371.3::811.134.2'243
DOI: 10.19090/MV.2024.15.47-66

УЛОГА ФИЛОЛОШКЕ СТРУКЕ У ОБЛИКОВАЊУ ЈЕЗИЧКЕ ОБРАЗОВНЕ ПОЛИТИКЕ: ПРИМЕРИ УВОЂЕЊА ШПАНСКОГ ЈЕЗИКА И РАНОГ УЧЕЊА СТРАНИХ ЈЕЗИКА У СИСТЕМ ОБРАЗОВАЊА СРБИЈЕ

АПСТРАКТ: У раду се проучава увођење шпанског језика и раног учења страних језика у основно образовање, који су у Србији остварени у истом историјском тренутку, почетком две хиљадитих година – када су представљали генерализацију раније спровођених иновативних пројеката у језичким образовним политикама. Истраживање се бави генезом тих иновација и улогом филолошке струке у њеним различитим фазама. Теоријски оквир истраживања чине анализа јавних политика, социolingвистика и глотидактика. За оба анализирана случаја закључујемо да представљају примере позитивне праксе у утврђивању језичке образовне политике, али у првом реду примере значајне, па и пресудне улоге филолошке струке у обликовању решења. Иако се истраживање може сматрати и прилогом проучавању историје наставе страних језика у Србији, анализа околности под којима су иновације уведене, односа различитих актера, улоге коју је одиграла филолошка струка и, најзад, поређење са актуелним тренутком, допринос су ефикаснијем осмишљавању даљих иницијатива и акција којима је циљ унапређење вишејезичности у српском школству, наставе страних језика уопште и шпанског језика посебно.

Кључне речи: језичке образовне политике, страни језици, актери, филолошка струка, шпански језик, рано учење страних језика.

THE ROLE OF THE PHILOLOGICAL PROFESSION IN SHAPING THE LANGUAGE EDUCATION POLICY: EXAMPLES OF INTRODUCING THE SPANISH LANGUAGE AND EARLY LEARNING OF FOREIGN LANGUAGES IN THE EDUCATION SYSTEM OF SERBIA

ABSTRACT: The paper examines the introduction of the Spanish language and the early learning of foreign languages in primary education, which were achieved in Serbia at the same historical moment, at the beginning of the 2000s – when they represented the generalization of previously implemented innovative projects in language education policies. The research deals with the genesis of these innovations and the role of the philological profession in its different phases. Both cases analyzed represent examples of positive practice in determining language education policy, but, primarily, the instances of

the significant and even crucial role the philological profession had in shaping solutions. Although the research can also be considered as a contribution to the study of the history of foreign language education in Serbia, the analysis of circumstances under which innovations were introduced, the relationship between different actors, the role played by the philological profession and, finally, a comparison with the current moment, are a contribution to a more efficient design of further initiatives and actions which aim to improve multilingualism in the Serbian education, the foreign language teaching in general, and the Spanish language in particular.

Key words: language education policy; foreign languages; actors; philological profession; Spanish; early learning of foreign languages.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Почетком две хиљадине година, после демократских промена, у предуниверзитетски систем образовања Србије уведена је могућност учења шпанског језика као шестог језика у понуди.¹ У истом периоду, у склопу опсежне реформе образовања, уведено је учење страног језика у први разред основне школе и обавезно учење два страна језика у основном образовању. Ове значајне новине представљале су генерализацију иновативних пројеката и огледа² у језичким образовним политикама (у даљем тексту ЈОП) који су у нашем систему образовања и у иностранству успешно спровођени дуги низ година, о чему је писано у више наврата (в. Филиповић, Вучо и Ђурић 2006; Вучо 2007; Јовановић, Завишин и Ђурић 2019; Филиповић и Ђурић 2021).

1.1. Појмовна појашњења

Будући да се у овом раду бавимо генезом поменутих генерализација иновација у ЈОП (у подобласти *страни језици*) као јавним политикама, даћемо сасвим кратку дефиницију *јавне политике*: дефинишемо је као оно што држава чини, односно не чини³ у погледу решавања одређених питања од јавног значаја.

¹ Традиционално, у школству Србије су се учили енглески, немачки, француски и руски језик. Италијански језик уведен је у виду огледа у две београдске основне школе школске 2001/2002. године.

² Под генерализацијом подразумевамо увођење датих решења у план и програм одређеног нивоа образовања, то јест њихову примену у свим школама у систему, а не само у огледним.

³ Како смо већ имали прилика да истакнемо, други део дефиниције, „оно што држава не чини”, за неке теоретичаре не представља јавну политику, али смо ми, филолози страних филологија, сведоци да је држава, тиме што не спречава одређене

Под термином *филолошка струка*, чије особености разматрамо у одељку 3. овог рада, подразумевамо институције и појединце у области страних филологија који имају удела у свим, или пак само у одређеним фазама а) идентификације и формулисања проблема, б) његовог стављања на политичку агенду, в) осмишљавања и предлагања решења, г) доношења одлуке уз остваривање што ширег консензуса, д) спровођења утврђене ЈОП, ђ) њеног вредновања. Реч је о следећим институцијама и појединцима:

- факултети на којима се изучавају стране филологије, као гаранти научног утемељења усвојених решења;
- стручна друштва, која имају више улога, међу којима су изузетно значајне прво указивање на проблеме, а затим давање импулса за њихово решавање кроз иновације;
- саветници и надзорници за стране језике у Министарству просвете, у Београду и у школским управама, који чине спону између свих актера;
- наставници страних језика у школама, као главни ослонац у реализацији језичке образовне политике, али који могу имати и креативну улогу у свом окружењу.

Што се тиче термина *рано учење*, за аналитичара језичких политика у питању је релативан појам⁴, а када говоримо о раном учењу страног језика у систему формалног образовања, онда се подразумева његово увођење у узраст који је млађи од оног уобичајеног у датом школском систему. У овом раду тај термин ће се односити на увођење страног језика као обавезног предмета у први разред основне школе.

проблематичне, па и незаконите појаве у пракси, довела у питање значајна достигнућа у заступљености страних језика у нас. О јавним политикама и образовним јавним политикама више у Ђурић (2016).

⁴ О појму *рано учење* опширније, нпр. у Точанац (2019), као и Ђурић (2019).

1.2. Теоријски оквир

Теоријски оквир истраживања представљају:

- анализа јавних политика, поддисциплина политичких наука која се у новије време бави различитим аспектима јавног делања, што поред проучавања државе укључује и разматрање улоге других актера,
- социолингвистика, која обезбеђује знања о положају језика на светској и домаћој шаховској табли, о њиховим функцијама и другим карактеристикама,
- глотодидактика, мултидисциплинарна научна дисциплина чији је „специфичан епистемолошки интерес оптимизација процеса учења и наставе страних језика“ (Дурбаба 2011: 15).

Све три научне (под)дисциплине нуде нам аналитичке алате за проширивање и продубљивање постојећих знања о ЈОП, за разумевање раније виђених појава, али и сасвим нових, насталих у новим друштвено-политичким контекстима.

Известан изазов у овом раду представља угао посматрања истраживача, ауторке рада, која је, и у случају увођења шпанског језика и у случају увођења раног учења, била непосредни учесник⁵ у већини наведених фаза. Дакле, анализа коју даје јесте у првом реду виђење *инсајдера*, особе која је интелектуално и емотивно инволвирана у догађаје о којима говори, што носи одређене предности (поседује сазнања која нема истраживач спољни посматрач), али и опасност од пристрасности. У потпуности свесна те чињенице, ауторка се опредељује за критичку перспективу, која подразумева разматрање односа моћи међу актерима и увиђање како позитивних тако и негативних импликација дате ЈОП.

1.3. Истраживање

Како је истакнуто, истраживање се бави генезом а) увођења шпанског језика и б) увођења страног језика као обавезног предмета у први разред основне школе у Србији. У питању су два пројекта са успешним крајњим исходом, иако

⁵ Ауторка је у Министарству просвете од 1996. до краја 2004. године била задужена најпре за наставу француског језика, а онда и за наставу романских језика као страних.

су дуги низ година били или утопија или оглед резервисан за малобројне повлашћене ученике. Да би се сагледала комплексност наведених процеса, било је потребно, с једне стране, проучити однос према њима у нешто даљој прошлости, а онда анализирати околности под којима су иновације уведене: односе различитих актера, а у првом реду улогу коју је одиграла филолошка струка. Најзад, било је нужно упоредити налаз са актуелним тренутком, како би се допринело ефикаснијем осмишљавању даљих иницијатива и акција којима је циљ унапређење вишејезичности у српском школству, наставе страних језика уопште и шпанског језика посебно.

2. УЧЕЊЕ ШПАНСКОГ ЈЕЗИКА И УВОЂЕЊЕ РАНОГ УЧЕЊА СТРАНИХ ЈЕЗИКА: НЕКОЛИКО ИСТОРИЈСКИХ ОРИЈЕНТИРА

Шта, са становишта ЈОП, повезује ове две иновације, које, разуме се, данас то више нису, али које јесу биле значајне у тренутку када су уведене? Пре свега, историјски тренутак њиховог увођења: иако нису у потпуности коинцидирале (мада је оба правилника потписао исти министар просвете, проф. др Гашо Кнежевић), ипак јесу уведене у периоду када су се промене не само осећале у ваздуху, већ су биле у пуном замаху. Реч је о реформском периоду насталом доласком др Зорана Ђинђића на функцију председника владе Републике Србије, то јест на чело извршне власти формиране 25. јануара 2001, о окретању Србије, после дугог периода санкција, ка земљама Западне Европе, ка Европској унији и Савету Европе. Позивање на вишејезичност и на потребе њеног унапређивања у школству, док је год било начелно, било је углавном добро примљено од стране нових носилаца руководећих дужности у Министарству просвете (у даљем тексту МП⁶). Отварање тог *прозора могућности*⁷ било је пресудно за увођење обе иновације.

Припремни процеси, међутим, текли су сасвим одвојено и посве различитим ритмом.

⁶ Опредељујемо се за скраћени назив с обзиром на то да га је Министарство у више наврата мењало, обухватајући различите ресоре. У периоду с почетка XXI века, пун назив био је Министарство просвете и спорта. Данас је Министарство просвете (www.prosveta.gov.rs).

⁷ *Прозор могућности* је не баш срећан превод енглеског појма *window of opportunity*, значајног појма у анализи јавних политика.

2.1. Увођење шпанског језика

Деведесетих година XX века увођење шпанског (и италијанског) језика у МП није се помињало као нужно или пожељно: ни у Одељењу за план и програм, које је било задужено за увођење иновација, нити у другим одељењима МП, *опција није била на столу*, како се каже у анализи јавних политика, упркос чињеници да су одговарајуће катедре Филолошког факултета Универзитета у Београду (у даљем тексту УБ) с времена на време подносиле званичне иницијативе. У даљој прошлости, додуше, два документа политичке природе, Резолуција Трећег пленума ЦК КПЈ о задацима у школству 1949, чији је аутор био Милован Ђилас (објављена у листу Борба; в. фотографија у Ђурић (2016: Прилог I, стр. III)), и Излагање др Зорана Константиновића у Скупштини СР Србије 1967,⁸ истицала су потребу учења та два језика поред традиционалних школских, али они нису нашли своје место у нашем основном образовању. Тако је шпански језик чекао 2003. годину, од када се редовно налази у понуди како у статусу првог тако и у статусу другог страног језика.

По нашем сазнању,⁹ прва основна школа која је увела шпански језик од петог разреда била је ОШ „Светозар Марковић” у Београду. Данас се шпански језик учи у 17 основних школа и 14 гимназија широм Србије.¹⁰

Могућност проширења понуде са четири на шест језика била је већ отворена нешто раније захваљујући италијанском језику, који је до почетка XXI века био у нешто повољнијем положају у односу на шпански.¹¹

⁸ Излагање др Зорана Константиновића у Скупштини СР Србије, 1967, *Живи језици*, број 1–4, стр. 1–5.

⁹ Захваљујемо проф. др Јелени Филиповић и проф. др Јулијани Вучо на помоћи у прикупљању наведених података.

¹⁰ Реч је о подацима са сајта Удружења професора шпанског језика Србије (сајту приступљено 13. X 2023. године (www.apes.edu.rs)). Када је реч о броју и проценту ученика, други извори наводе следеће податке добијене од Министарства просвете: 2022. године шпански као други страни језик у основној школи учило је 4.695 ученика, или њих 1,79% ; у школској 2021/2022. години шпански језик у средњој школи учило је 949 ученика, то јест њих 0,3% (Шуваковић 2023: 99).

¹¹ Осим у Филолошкој гимназији у Београду, где је био заступљен и шпански, италијански је постојао од раније у музичким школама, једно време у Крагујевцу због сарадње са Фијатом, а затим је 1998. године уведен у Вршачку гимназију на иницијативу ученика припадника румунске мањине, а на основу одобрења тадашњег министра просвете, проф. др Јове Тодоровића. Одлуком МП, то јест Правилником о огледном програму италијанског језика као обавезног предмета у

Ипак, све до краја XX века оба језика, и шпански и италијански, остају у сенци:

– борбе за очување четири страна језика у систему образовања: увођењем обавезне осмогодишње школе (1958. године), школске године 1960/1961. уводи се страни језик од петог разреда и по први пут сви ученици у Србији уче страни језик (увођење је мало каснило ради боље припреме наставника за примену оралне методе у првом полугодишту петог разреда основне школе); ипак, иако су четири језика била равноправно у оптицају, неретко је неки од њих проглашаван било за једини користан, било за сувишан; зато су се напори филолошке струке усмеравали на очување барем четири школска страна језика;

– борбе за учење два страна језика у основној (и у средњој) школи: када је било јасно да ће захтеви за учењем енглеског језика истиснути остале, спречавање убрзаног нестајања немачког, руског и француског језика видело се у обавезном учењу два страна језика у основном образовању. Недостатак кадра, а без сумње и уверениости у исправност тог захтева код просветних власти, довели су до усвајања компромисног, такозваног „београдског модела”¹², по којем је један страни језик, изборни, увођен од трећег разреда, а страни језик се као обавезан наставни предмет и даље учио од петог разреда основне школе.

основној школи, 2001/2002. школске године италијански језик уведен је у ОШ „Петар Петровић Његош” у Београду и у ОШ „Мајка Југовића” у Земуну. Академику Ивану Клајну, управнику Катедре за италијанистику Филолошког факултета УБ, МП је 9. априла 2002. године упутило обавештење, чији је најбитнији део следећи:

„Обавештавамо Вас да је Министарство просвете и спорта Републике Србије, желећи да италијански језик у већој мери заступи у основним и средњим школама, 6. марта 2002. године у Просветном прегледу објавило обавештење о постојању наставних програма које је Ваша Катедра израдила; заинтересоване школе, које располажу одговарајућим кадром, могу се пријавити Министарству ради добијања одобрења.

Исте године, гимназија „Светозар Марковић” из Ниша упутила је захтев МП за увођење италијанског језика.

¹² Мада често употребљаван у просветним круговима, израз „београдски модел” незваничног је карактера и осликава ситуацију насталу крајем осамдесетих и почетком деведесетих година XX века. Како међу ученицима из руралних средина, наиме, није био редак случај престанак школовања после основне школе ради посвећивања пољопривреди, они су имали могућност избора предмета као што су воћарство, пчеларство и слично. У градским срединама, ти предмети нису одговарали потребама ученика, те су на списак изборних предмета додати страни језици, за које су се београдски ученици одређивали у великом броју.

Дакле, и када је било иницијатива и мишљења о потреби учења шпанског (и италијанског) језика, у круговима МП мислило се превасходно на универзитетско образовање, то јест на учење страних језика на нефилолошким факултетима.

О увођењу у предуниверзитетске нивое образовања почиње се говорити тек крајем деведесетих година XX века, а на питања и предлоге које је ауторка овог текста упућивала, од руководиоца и правника МП добијан је редовно исти одговор: Србија је са осталим републикама (тада већ бивше) СРЈ потписала „договор“ о учењу четири страна језика у основној и средњој школи¹³. Може се, стога, закључити да наведени документ није био стварна, правна препрека за увођење шпанског (и италијанског) језика у предуниверзитетско образовање, већ су то биле имплицитне језичке идеологије одређених носилаца значајних функција у МП.

2.2. Увођење раног учења страног језика

Раније започињање учења страног језика текло је прогресивно:

– Тежње су присутне већ у врло динамичној, предреформској другој половини педесетих година XX века, а онда се појачавају када су програмом утврђени циљеви као што је оспособљавање за усмену и писмену комуникацију: тада се јављају смели огледи као плод синергије науке и просветних власти, затим и неке личне иницијативе које дају добре резултате, а јача и утицај неформалног образовања. Спровode се огледи које организује Институт за фонетику, патологију говора и стране језике¹⁴, од којих је са нашег становишта најважнији онај који је спроводила Миља Стошић током школске 1960/1961. године као основу за истраживање о учинку раног учења страног (енглеског) језика (Стошић 1963); затим 1966. године, када је на иницијативу Друштва за културну сарадњу Југославија-Француска у једној београдској основној школи уведена интензивна настава француског језика почев од првог разреда, „а већ 1968. године овај број порастао је на дванаест школа и четири језика (енглески, француски, немачки и руски)“ (Точанац 2019: 49) у којима се страни језик учио по директној методи.

¹³ Тај тајанствени а моћни документ никада није дат на увид, чак ни министру Гаши Кнежевићу који га је изричито тражио.

¹⁴ Институт је 1952. године основала Српска академија наука и уметности.

– Сви наведени огледи доживљавају успех, те се јављају очекивања да ће се модел применити на основно образовање у целости. Мањак кадра, међутим, а вероватно и друге препреке које можемо претпоставити, али о којима нисмо нашли писане трагове, доводи до увођења наставе страног језика (као изборног предмета) не од првог разреда како су учесници – истраживачи, саветници у педагошким заводима, родитељи ученика – у поменутиим огледима препоручивали, већ од трећег разреда основне школе (узраст око девет година), што се такође може сматрати раним учењем.

Успех огледа у Србији, вишеструко документован, све раније започињање учења страног језика – неретко на предшколском узрасту – подстицано сазнањима о развоју наставе страних језика и у другим земљама, нису ипак довели до образовања јединственог става у вези са овим психопедагошким, глотодидактичким, али и политичким, питањем, чак ни у оквиру филолошке струке.¹⁵ Штавише, мишљења су остала подељена неколико деценија. Кулминацијом дебата може се сматрати Округли сто на тему *Реформа образовања у Србији*, одржан 11. маја 2004. на Математичком факултету у Београду, чији је организатор био Синдикат радника образовања, науке и културе, после којег је објављена брошура са радовима (Димитријевић 2004). Најзад, 2007. године, објављен је чланак психолога, проф. др Љубомира Жиропађе, у којем се износи став против раног учења страних језика (Жиропађа 2007), али се после тога стиче утисак да је питање оправданости учења страних језика на раном узрасту изгубило на актуелности, те више није било озбиљнијих оспоравања.

3. ФИЛОЛОШКА СТРУКА КАО АКТЕР ЈОП

Ниједна се професија не може посматрати као монолитна. Људи који припадају истој ужој струци разликују се генерацијски, по својим политичким и идеолошким опредељењима и по другим особинама. Али хемичар остаје хемичар, без обзира на то да ли предаје органску или неорганску хемију, математичар – математичар, бавио се алгебром или геометријом, а англиста, на пример, не мора имати много додирних тачака са франкороманистом или славистом.

¹⁵ Даћемо следећи пример: психолог проф. др Драган Крстић, дугогодишњи професор Филолошког факултета УБ на предмету Педагошка психологија, изјашњавао се против раног учења страних језика (Крстић 2000).

3.1. Особености филолога страних филологија као струке: лично виђење

Као особа задужена од 1996. до 2004. године за стручно усавршавање наставника француског и других романских језика, али и кроз друге активности оствариване у сарадњи са школама, ауторка овог текста била је деценијама у прилици да посматра колегинице и колеге филологе страних филологија запослене на различитим нивоима образовања. Кратко, тентативно скицирање особености носилаца филолошке струке које следи, пре свега колегиница и колега у предуниверзитетском образовању, није засновано, међутим, на истраживању; као плод критичког посматрања, оно има за циљ да побуди интересовање младих истраживача који би до особености могли доћи применом научних метода¹⁶, доприносећи тако јаснијем увиду у компетенције које треба снажније развијати у склопу филолошких студија.

Нудимо, дакле, једно помало мрачно лично виђење, надајући се у исти мах да ће једног дана научна истраживања пружити другачију слику:

- Филолошку струку карактерише обиље различитих профила; та чињеница може донекле објаснити често констатовану равнодушност једних наставника страног језика на проблеме који тиште „оне друге”.
- Може се рећи и да филолошку струку, посебно у наставничком позиву, неретко одликују конкурентни односи, некада прикривени, некада отворени.
- Без сумње, најтежа ситуација је у самим школама, пре свега основним, где се сматра да „док једном не смркне, другоме неће сванути”, то јест, да се увођење једног језика може десити само на уштрб другог језика, што доводи до прекарности професије, губитка стручног кадра и слично.
- Међу наставницима одређене школе који предају исти језик, неретко постоје затегнути односи, ако не и анимозитет. Заједничке иницијативе, удруживање, сарадња, пре су изузетак него правило, што знатно слаби филолошку струку у основном и средњем образовању.

¹⁶ За разлику од особености које су релевантне са становишта ЈОП, о пожељним особинама наставника страних језика и компетенцијама потребним за квалитетну реализацију наставе постоје истраживања рађена у нашој средини, в. нпр. Дурбаба (2018).

И тако, уместо борбе за језике, имамо борбу међу језицима, да употребимо формулацију која је и наслов књиге француског социолингвисте Луј-Жана Калвеа (1995). Такво стање се некад злоупотребљава, па *Divide et impera* као да је крилатица оних директора основних школа који мењајући стране језике чине своју школу „атрактивнијом” – што је, разуме се, много лакше него суштинско унапређивање квалитета рада и профилисање образовне установе.

Дакле, релативно низак ниво узајамне сарадње и удруживања снага ради очувања и унапређења вишејезичности у школству, као и недовољно познавање значаја вишејезичности, остају као утисци после дугог периода рада са наставницима страних језика у предуниверзитетском образовању. Наведени недостаци, уколико одговарају стварности, могу се посматрати као узрок и истовремено као последица извесне професионалне изолованости и усамљености наставника страних језика у школама.

Када се филолошка струка сагледа нешто шире, слика се знатно разликује од претходне.

3.2. Улога филолошке струке у увођењу шпанског језика

Филолошка струка одиграла је пресудну улогу у реализацији ове иновације. Наводимо најбитније актере и њихове кораке:

– Катедра за иберијске студије Филолошког факултета УБ:

а) мудро је увела методику наставе на основне студије знатно пре него што је шпански постао школски језик у нас;

б) просветним властима неуморно је слала иницијативе за увођење шпанског језика;

в) одредила је компетентну, мотивисану и пожртвовану особу за сарадњу са МП.

Овим стратешким, проактивним и доследним понашањем обезбедила је својим члановима *учење јавних политика* и стално место у свим форумима у којима се расправљало и расправља о страним језицима.

– Представници струке у МП:

а) Франкороманисти запослени у МП у периоду од 1996. до половине прве деценије ХХИ века¹⁷ били су пре свега везни играчи. Свесни да ће шпански

¹⁷ Ауторка текста и надзорница за француски (и латински) језик.

(и италијански) језик бити, по свој прилици, конкуренција настави француског језика за коју су били задужени, ипак су здушно подржавали ширење понуде страних језика у циљу развоја вишејезичности, а у интересу самих ученика и у корист шире друштвене заједнице.

б) Међу колегиницама и колегама саветницима и надзорницима за остале стране језике, није било ни ватрених подржавалаца ни кочничара¹⁸ (што је разумљиво, јер су, посебно у вези са шпанским, знали да је у питању језик са великим бројем говорника), али јесте било скептика. Као професионалци од великог искуства, били су свесни да су сличне иницијативе изложене снажним отпорима на терену, као и озбиљним препрекама организационе природе (како обезбедити фонд часова за наставника, како обезбедити ученицима наставак учења у средњем образовању и друго). Њихове добронамерне примедбе помогле су да се у остварење идеје крене са пуном свешћу о тешкоћама на које ће се наићи и да се предвиде извесна решења.

3.3. Улога филолошке струке у увођењу раног учења страних језика

Када је реч о увођењу раног учења страних језика, треба истаћи да се улога филолошке струке унеколико разликује према периоду који се посматра. Веома грубо, наиме, време од око пет деценија можемо поделити на два периода:

I. Током дугог историјата од краја Другог светског рата до краја XX века, филолошка струка – запослени у педагошким заводима, а од 1990. године у МП, професори универзитета, наставници-истраживачи, представници стручних друштава (међу којима се највише истиче Друштво за стране језике и књижевности) – била је такоређи апсолутни носилац иницијатива, истраживања и креативних решења у вези са тим питањем.

II. У оквиру реформских процеса почетком XXI века, међутим, филолошка струка – универзитетски наставници, саветници и надзорници МП, професори основних и средњих школа – иако је имала представнике распоређене у неколико тимова (у такозваном Централном тиму, то јест, Комисији за развој школског програма, у тиму за образовну област Језик и комуникација, у предметном тиму за стране језике), није се ватрено залагала за увођење страног језика у први разред основне школе, већ за нешто ранији почетак учења у односу на дотадашњи. Свесни тешкоћа извођења наставе искључиво оралном методом

¹⁸ Кочничари су, по сазнању ауторке овог текста, били углавном у правној служби. Опширније у Ђурић (2016: 211).

(што је императив у првом разреду, будући да ученици тада тек почињу да савладавају српску ћирилицу) и неприпремљености наставног кадра за ту врсту наставе, представници филолошке струке првобитно су се залагали за увођење првог страног језика у други разред основне школе и другог страног језика у четврти разред основне школе. Одлука о увођењу страног језика као обавезног предмета у први разред основне школе политичке је, дакле, природе, а донели су је највиши представници просветних власти, то јест министар и помоћници министра¹⁹. Пристајање филолошке струке на ту политички мотивисану одлуку одредили су следећи аргументи:

- Са становишта интереса ученика:
 - допринос праведности образовања;
 - континуитет учења започетог у предшколској установи;
 - *већа могућност за увођење обавезна два страна језика у основну школу.*
- Са становишта интереса филолошке струке:
 - страх од умањења значаја страних језика у случају неувођења;
 - *већа могућност за увођење обавезна два страна језика у основну школу.*

Анализа показује да је и у овом случају учешће филолошке струке било значајно, али не и пресудно, као што је то било код увођења шпанског језика у предуниверзитетско образовање. Међутим, ни у једном ни у другом примеру, филолошка струка није имала представнике међу доносиоцима одлука – била је, дакле, *зависни* актер, то јест онај који поседује стручни легитимитет и способност креативног реаговања на хитне проблеме, али не поседује политичку моћ. Истоветан налаз имали смо и у ранијим истраживањима која су се односила на Друштво за стране језике и књижевности као актера ЈОП (Ђурић 2016: 306–307).

Врло низак степен учешћа наставника из предуниверзитетских нивоа образовања у већ помињаним фазама ЈОП – јављају се било у својству

¹⁹ Био је то одговор на бројне захтеве родитеља који су се изјашњавали у *Разговорима о реформи*, тражећи увођење наставе страног језика у први разред основне школе, а мислећи при том најчешће на увођење енглеског језика.

наставника-истраживача, било у својству чланова комисија за реформу образовања – може се објаснити чињеницом да у анализираним примерима утврђивање ЈОП делује по моделу *одозго на доле*. Далеко смо тада били, дакле, од пожељног модела ЈОП²⁰ у којем се добијају и уважавају импулси од колегиница и колега из наставне праксе, који својим знањима о карактеристикама локалне заједнице у којој делају могу помоћи у изналажењу применљивих и ефикасних решења. Да ли смо данас ближи том моделу, питање је које ће без сумње истраживати нови научни нараштаји.

4. МОГУЋЕ ПОУКЕ И ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Преглед околности и улоге коју је у генерализацији ове две значајне иновације одиграла филолошка струка указује на њен прворазредни значај у обликовању ЈОП у подобласти *страни језик*. Указује, такође, и на одређене недостатке у оквиру саме филолошке струке који би се могли – и морали – отклонити појачаним образовањем будућих наставника страних језика у области ЈОП, али и појачаним и усаглашеним деловањем струковних удружења у облику, рецимо, стручног усавршавања наставника страних језика, наставног и руководећег кадра школа, родитеља ученика, запослених у просветним институцијама и слично ради бољег разумевања значаја вишејезичности, и када је реч о образовним, професионалним и личним потребама ученика у будућности, и када су у питању потребе – спољнополитичке, економске, културне – целокупне друштвене заједнице.

²⁰ Још смо удаљенији од идеје предводништва за коју се већ дуже време залаже проф. др Ј. Филиповић: „Предводништво у језичкој политици значи да свако од нас има права да преузме улогу зачетника језичке иновације [...]”, (Филиповић 2018: 20).

4.1. Могућност преношења искуства

Да би искуства из прошлости била од користи за унапређење актуелног стања у ЈОП у подобласти *страна језици*, потребно је имати у виду у којој мери су се околности промениле. Мада измене тих околности у периоду од почетка XXI века до данас нису предмет нашег истраживања, упозоримо да је уочљива велика промена стања у просветним институцијама, у МП и заводима који су као стручне службе основани 2004. године: по нашем сазнању, у њима нема више од по једне особе задужене за све стране језике који се уче у школству, а ти запослени обављају и друге послове²¹, те се не могу посветити у пуној мери тако значајном и сложеном питању као што је заступљеност и настава страних језика. Поред тога, они су расути у три различите институције које имају хијерархијско устројство (заводи добијају налоге од МП). Тиме је једна од најбитнијих карика филолошке струке, она која повезује све актере и заинтересоване стране, знатно ослабљена. Последице наведених чињеница јесу стагнација, ако не и погоршање заступљености страних језика, њиховог статуса и фонда часова у предуниверзитетском образовању.

Специфичности околности у којима су пре двадесетак година реализоване описане иновације биле су, да подсетимо, и следеће:

- жеља просветних власти да направе значајан, јасно видљив рез у односу на претходну власт и да развој образовања саобразе препорукама Савета Европе и Европске уније;
- устројство МП и његових надлежности (централизован модел), наслеђени из деведесетих година XX века, што је обезбеђивало већи број представника филолошке струке (саветници, надзорници, преводиоци...) у самом МП и у већ помињаним тимовима на

²¹ То се односи и на колегинице и колеге надзорнике у управама МП. Они углавном најмање раде на пословима предметног надзора. За пружање стручне помоћи наставницима, сарадницима, тимовима и др., *Решењем о избору саветника-спољних сарадника за предмете, групе и области предмета, активности и стручне послове*, за период од 22. маја 2023. до 31. маја 2024. године ангажовано је укупно 375 саветника, од тога 22 филолога страних филологија (енглески језик: 12; немачки језик: 3; руски језик: 2; француски језик: 4; италијански језик: 1; шпански језик: 0) (<https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2023/05/Resenje-o-izboru-savetnika-spoljnih-saradnika-2023.pdf>).

почетку реформе, чиме је била осигурана чврста умреженост свих представника филолошке струке.

Обе околности доживеле су у међувремену дубоке промене.

Још једна околност захтева посебну будност: чињеница да у новије време просветне власти не покрећу реформе са јасно истакнутим циљевима и образложеним променама, већ под плаштом сталног процеса унапређивања образовања приступају парцијалним, у јавности недовољно пропраћеним и схваћеним променама, заснованим на гломазним и тешко читљивим текстовима као што су стратегије унапређења образовања и васпитања за одређени период, акциони планови и сл. Илустрације ради, наведимо следеће документе, који се могу наћи на сајту МП²², а чији број страна дајемо као поткрепу претходне тврдње, уз назнаку у којој се мери ти документи баве (то јест, не баве) *вишејезичношћу* и *страним језицима* у школству:

- *Ex post анализа спровођења Стратегије развоја образовања и васпитања у Србији до 2020. године* (https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2021/02/3-Ex-post-analiza_0202.pdf): текст износи 223 стране и у њему се нити једном не помињу реч *вишејезичност* или синтагма *страни језици*;
- *Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године* (https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2021/11/1-SROVRS-2030_MASTER_0402_V1.pdf) (у даљем тексту СРОВРС 2030)²³ износи 134 стране; у њој се реч *вишејезичност* јавља једанпут (што ћемо цитирати у завршном пододељку), а синтагма *страни језици* ниједном;
- *Акциони план за период од 2021. до 2023, за спровођење СРОВРС 2030* (<https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2021/02/AP-Strategija.docx.pdf>), има 112 страна; у њему се ниједном не помињу реч *вишејезичност* или синтагма *страни језици*;
- *Први годишњи извештај о имплементацији Акционог плана за остваривање СРОВРС 2030* (<https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2023/02/Prvi-godisnji-izvestaj-o-implementaciji->

²² Сајту МП приступљено 8. X 2023. године.

²³ Влада Републике Србије усвојила је *СРОВРС 2030*. 3. јуна 2021. године на својој 61. седници. Ресорни министар био је Бранко Ружић.

Akcionog-plana-za-SROVRS-722023.pdf), има 89 страна; у њему се ниједном не помињу реч *вишејезичност* или синтагма *страни језици*.

4.2. Актуелна питања и изазови у ЈОП у подобласти страни језици у Србији

Неке теме за разматрање, како у круговима филолошке струке тако и у ширим форумима, можемо формулисати сасвим уопштено, на пример:

- Да ли је наш систем образовања постао праведнији када је реч о доступности страних језика и њиховом учењу ?
- Да ли је данас отворенији за језичку разноликост или је, напротив, отворио врата једној посебној врсти глотофагије (Калве 1995), која прети да из образовне понуде ускоро истисне сва три романска и руски језик?
- Да ли је допринос филолошке струке у доношењу ЈОП у подобласти страни језици оптималан у садашњој конфигурацији актера?

И, посебно, да ли смо задовољни:

- Заступљеношћу шпанског језика у предуниверзитетском образовању?
- Квалитетом раног учења страних језика?

По нашим сазнањима, актуелни изазови у области коју истражујемо, а на које би филолошка струка морала дати јединствен одговор, у првом реду јесу: генерално слабљење статуса страних језика у нашем школству, а посебно другог страног језика у основној школи; умањење значаја и првог и другог страног језика у гимназији због губитка дела, ионако скромног, фонда часова; недовољна разноврсност страних језика у средњем стручном образовању и отпор увођењу другог страног језика за све четворогодишње профиле, укључујући и оне у дуалном образовању.

Да би допринела успешном решавању наведених проблема, филолошка струка не сме бити фрагментисан актер, већ чврсто умрежен, спреман да пружи креативне одговоре на актуелна питања.

4.3. Апел представницима филолошке струке

Бројна претходна питања и изазови решиће се, надајмо се у скорој будућности, сталним, доследним и јединственим ангажовањем представника филолошке струке на свим нивоима образовања. Поред већ реченог, то ангажовање подразумева нова истраживања, тражење нових *прозора могућности*²⁴, али и веће присуство у јавности. Маркетиншки аспект ЈОП не сме се занемарити.

Завршићемо, стога, рад позивом филолошкој струци да се у интересу ученика и целокупне друштвене заједнице уједини у одбрани вишејезичности, чије је унапређење тесно везано за статус и положај страних језика у школству. Да се уједињеним снагама ангажује на измени забрињавајућег стања, које се сасвим јасно огледа у јединој реченици посвећеној вишејезичности у најновијој стратегији образовања, коју не треба детаљно коментарисати, сем што се може рећи да пружа јасну слику о томе како просветне власти разумеју тај појам: „Унапређен однос према српском језику и развој језичких компетенција ће допринети и развоју вишејезичности, као једној од кључних компетенција за целоживотно учење.” (СРОВРС 2030: 51).

ЛИТЕРАТУРА

- Ђурић, Лј. (2019). Les langues vivantes à l'âge précoce en Serbie: Quelle(s) influence(s) de l'enseignement non formel sur les politiques linguistiques éducatives ?, у *Филолошка истраживања данас: Рано и почетно учење страних језика у формалном образовању IX*, ур. А. Јовановић, К. Завишин, Љ. Ђурић (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду): 61–78.
- Filipović J. & Đurić Lj. (2021). Early childhood foreign language learning and teaching in Serbia: a critical overview of language education policy and planning in varying historical contexts, у *Early language learning policy in*

²⁴ *Прозори могућности* у јавим политикама могу бити политичког карактера – у том случају јављају се, на пример, приликом промене власти, или када постојећа власт жели да истакне свој допринос унапређивању стања у неком ресору – или створене неким значајним проблемом, као што је, на пример, актуелна ситуација са насиљем у школама.

- 21st century, an international perspective, ed. Subhan Zein & Maria R. Coady (Springer): 61–85.
- Вучо, Ј. (2007). Рано учење страних језика, у *Специјални број часописа Библиотекар: зборник радова посвећен проф. др Десанки Стаматовић* 49: 277–286.
- Димитријевић, Н. (2004). О раном учењу страних језика, у *Реформа образовања у Србији*, ур. С. Зорић (Београд: Синдикат образовања, науке и културе): 25–36.
- Дурбаба, О. (2011). *Теорија и пракса учења и наставе страних језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Дурбаба, О. (2018). О образовању наставника страних језика у Републици Србији, у *Филолошка истраживања данас: језици образовања VIII*, ур. Ј. Вучо и Ј. Филиповић (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду): 131–146.
- Ђурић, Љ. (2016). *Страни језици у образовној политици Србије*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Жиропађа, Љ. (2007). Рано учење страних језика. *Васпитање и образовање*. Приступљено 10. 9. 2012. URL: <www.ziropadja.njebis.com/Uzrastiucenjestranihjezika.pdf>
- Јовановић, А, Завишин, К., & Ђурић, Љ. (ур.) (2019). *Филолошка истраживања данас: рано и почетно учење страних језика у формалном образовању IX*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Калве, Л.-Ж. (1995). *Рат међу језицима*. Београд: Библиотека XX век.
- Крстић, Д. (2000). Психолошке околности наставе страних језика (предавање одржано на семинару Зимска школа страних језика). *Примењена лингвистика* 1: 148–154.
- Стошић, М. (1963). *Почетак учења страних језика код деце као педагошки проблем*. Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора.
- Точанац, Д. (2019). Notre expérience de l'enseignement précoce d'une langue étrangère aux écoliers, у *Филолошка истраживања данас: Рано и почетно учење страних језика у формалном образовању IX*, ур. А. Јовановић, К. Завишин, Љ. Ђурић (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду): 47–59.
- Филиповић, Ј, Вучо Ј., & Ђурић, Љ. (2006). Рано учење страних језика у Србији. *Иновације у настави* 2: 113–124.

Филиповић, Ј. (2018). Језичка политика и планирање и језичко предводништво: образовање за 21. век, у *Филолошка истраживања данас: Језици образовања VIII*, ур. Ј. Вучо & Ј. Филиповић (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду): 15–32.

Шуваковић, А. (2023). Унисоност језичке политике и планирања у Србији и Европској унији. *Наслеђе* 20 (55): 89–105.

Ljiljana V. Đurić
University of Belgrade

THE ROLE OF THE PHILOLOGICAL PROFESSION IN SHAPING THE LANGUAGE
EDUCATION POLICY: EXAMPLES OF INTRODUCING THE SPANISH LANGUAGE
AND EARLY LEARNING OF FOREIGN LANGUAGES IN THE EDUCATION
SYSTEM OF SERBIA

Summary

The paper examines the introduction of the Spanish language and early learning of foreign languages in primary education, which were achieved in Serbia at the same historical moment, at the beginning of the 2000s - when they represented the generalization of previously implemented innovative projects in language education policies. The research deals with the genesis of these innovations and the role of the philological profession in its different phases. The theoretical framework of the research consists of the analysis of public policies, sociolinguistics and glottodidactics. For both cases analyzed, we conclude that they are examples of positive practice in determining language education policy, but, primarily, that they are instances of the significant and even crucial role the philological profession had in shaping solutions. Although the research can also be considered as a contribution to the study of the history of foreign language education in Serbia, the analysis of circumstances under which innovations were introduced, the relationship between different actors, the role played by the philological profession and, finally, a comparison with the current moment, are a contribution to a more efficient design of further initiatives and actions which aim to improve multilingualism in Serbian education, foreign language teaching in general, and Spanish language in particular.

Key words: language education policy, foreign languages, actors, philological profession, Spanish, early learning of foreign languages.

Примљено: 16. 10. 2023.

Прихваћено: 24. 2. 2023.